

Rádiótévé

Szellemi környezetvédelem

Vannak a civil társadalmak kultúráinak is mélypontjai. A teljesség igénye nélkül: ilyen a bulvárlap, a pornóüzlet „kulturális” hozománya, a civilizációs nyomás alól menekülőknél fölkínált számtalan „kiút” – a rabló gyógyászoké és a rabló misztikusoké, de ilyen lehet itt-ott még maga az iskola is. Nem beszélve a látvány- és olvasmányipar imperátorainak agresszív terjeszkedéséről. Kaptunk már ebből is éppen eleget egy jófajta kulturális csömörhöz. Ám mi még ennél is gazdagabbak vagyunk: mert nekünk megvannak még a régi gödreink is, nem mindegyiket sikerült ez idáig „modernebb” maszlagokkal betemetni.

Nem hiszem, hogy tévedek, amikor azt mondom: a magyar civil társadalom kultúrájának legmélyebb mélypontja a televízió. Volt is, maradt is, de legkivált – lett. Ha most valaki jólesően vagy sértetten felszisszen, politikai „pikantériát” sejdítve a bevezető állítás mögött, kérem, vegyen erőt a vágyain, vagy azonnal hagyja abba e jegyzet olvasását. Másfajta mélypontról van szó, habár nem is oly rejtélyes módon azért ez is összefügg, összefonódik a politikával.

A televízió – már a nevében is kifejezett – lényege a látvány, a nagy távolság(ok) ellenére megvalósuló ott-lét, ennek a máshol-létnek az átélése. A televízió hallatlan vonzerejének titka tehát a személyes részvétel illúziója, ami azonban az idődimenziók folytonos váltakozását is magába foglalja – már amennyiben a néző hajlandó „elcsábulni”, és rendre-másra kilépni a maga természetes életidejéből. Következésképpen a televízió a modern civilizáció grandiózus csalása, pontosabban: e család leghatékonyabb eszköze. Ha szélsőségesen profán hasonlatra törekszem, azt kell mondanom: olyanfajta család ez, mint a vallás csele, hiszen itt is, ott is eredendően azonos a „kommunikátorok” szándéka: a maga zárt életszerkezetéből kívánja az egyént egy magasabb rendűnek állított közös csáberejével kimozdítani. Ezt a közöst *mint élményt* – amit a tegnapi esztétikák *nembeliségnek* neveztek, s amelyről ma nem tudjuk pontosan, hogyan kellene hívni – a szakrális eljárások világában is képek segítségével próbálták előhívni; a prédikáció, a szent szövegek magyarázata a *példázatra* épül, aminek bázisa szinte mindig egy-egy jelenet, tehát kép volt; *jelkép* érvényre emelt szó-kép. De ebbe a képi világba a tárgyak képei ugyanúgy beletartoztak, mint az élő képek – iskoladrámák, misztériumjátékok, körmenetek, vallásos népi játékok, a *jeles* napok dramatikus szokásai stb.

Anélkül, hogy a két világ- és kultúrafölfogás közti átmenetre a kelleténél több szót-időt vesztegetnénk, annyit még talán érdemes megjegyezni, hogy a *polgári* (civil) társadalom, kialakulása és kiterjedése mentén (*miközben megőrzi!*), fokozatosan átalakítja ezeket a jel-kép-rendszereket, mégpedig úgy, hogy a maga megerősödését szolgáló újabb és újabb technikai vívmányokat is ugyanebbe a szerkezetbe építi bele.

A kép szempontjából a polgári civilizációnak mennyiségileg (látszatra) kevés, lényegileg azonban mérhetetlenül sok a technikai újítása. Pontosán három: a fotográfia, a mozgókép és a televízió. A fotográfia lényege a valóság illúziója, a mozgóképé az *illúzió* valósága, a televízióé pedig a valóság valószínűségének illúziója. Ez utóbbi szorult magyarázatra.

A „legmodernebb kor” *korszerű* civilje, miközben folyamatosan használja, egyre tudatosabban el is veti (talán árnyaltabb, ha így fogalmazok: hátrítja) a kép minden olyan fajtáját, ahol a valóság illuzórikussá vált, pontosabban: ahol egy láthatólag relativizált valóság a közvetlenül tapasztalt valóság helyét „bitorolja”. Tévedés ne essék, nem arról van

szó, hogy a „korszerű civilnek” nincsen illúzió-igénye! Hogy ne volna erős benne a vágyakozás az irracionális, a mesebeli, a misztikus iránt. De mindezt *természetesen* leválasztani igyekszik a valóság konkrét birtoklásának konkrét szándékáról. A képi műfajok sokasága (a rajzfilmtől a képregényig, a kliptől a fantasztikus filmekig, a pornóképtől a reklámgig) mint leplezetlenül illuzórikus *vágy-valóság*, pótlólagos valóság kap szerepet az életében.

Ezzel a képtípussal áll szemben az a fajta kép, amely elvileg ugyan cáfolhatatlanul hiteles, tehát valóságos, mégis csupán alkalmi esélyt kínál a valóság konkrét átélésére. Ahol azt csupán *fölös* energiák mozgósítása révén (árán) lehet *elfogadni*, de a *befogadó* ezzel a konkrétal sem birtokolhat semmi *biztosat*. Bármilyen furcsán hangozzék is: a „korszerű civil” számára sem a fotó, sem a film nem kínált föl olyan *képet*, ami a megrendült biztonságérzetét helyreállíthatta, s a növekvő biztonságigényét kielégíthette volna. Ez is, az is benne ragadt a múltban, és a múlt (minden vonzerejével és minden segítőkészségével együtt) múlt maradt.

A „korszerű civil” ellenben a jelenben él és a jelenben *akar* élni. A biztonság számára nem más, mint a jelen valóságának mind tökéletesebb birtoklása, a világban való közvetlen és állandó jelenlét. A „korszerű civil” szinte vallásos áhitattal tapad az információ-ra, ami annál biztosabb, minél gyorsabb, és annál hatásosabb, minél *képibb*. A valóságnak – ehhez az egyidejűséghez és képiséghez egyszerre kötődő – konkrétsága (valószínűsége) a „korszerű civilt” megnyugtatja: része vagyok az egésznek, tudok másokról és ők is tudnak rólam – biztonságban vagyok.

Ha talán valaki úgy vélné, rosszallom, hogy ez így van, téved. A jobb híján „korszerű civilnek” mondott (átlag-, tömeg-) polgár mi vagyunk, sőt: mi *akarunk* lenni. Az a világ, amelyik így strukturálódott, a mi világunk. A bizonytalanságunk a mi bizonytalanságunk, és a biztonság iránti vágy is a miénk. A televízió, az elektronikus és ezáltal közvetíthető kép a mi elemi biztonságigényünket szolgálja. A polgár számára elfogadható transzcendencia nem más, mint egyfajta virtuális közös tudat, a közös tudás közös birtoklásának illúziója. A televíziós *közvetítő* hálózat egy olyan idegrendszer, amelyhez potenciálisan minden „sejt” a *maga helyén* kapcsolódhat, és rendelkezhet a „test” működtetéséhez szükséges ingerekkel. A televízió tehát (a készülék, a hálózat, a ráépülő technika és tudás) valójában a civilizáció modern metaforája. Nem is metafora: szimbólum. A *civilizációvallás* központi jelképe.

Hogy túl messze mentem, nyilvánvaló. De talán *már elég messze* ahhoz, hogy visszajuthatunk a kezdeti fölvetéshez, miszerint a magyar kvázi-civil társadalom kultúrájának legmélyebb gödre a televízió. Mert ha – és tegyük föl – mindaz igaz, amit a legújabb médiumról elmondtam, akkor az okokat keresvén elég hamar rábukkanhatunk a legfontosabbra: a képek, a képiség, a *látvány* hiányára a magyar televíziózásban.

Az átlagos hazai tévéműsor (tehát nem televízióban közvetített mozifilm, esetleg tévéjáték vagy színpadi dráma!) legjellegzetesebb eleme a *beszélő fej*. Egyedül vagy többen, de szinte mindig ugyanúgy: premier plántól kistotálig, ülve, ritkábban állva, túlnyomórészt mesterséges kulisszák között. Ez a műsortípus uralja a hazai készítésű programok döntő hányadát, s hogy miért, arra nézve két extra-racionális magyarázat forog közszájon: 1. a pénzhiány, 2. a mítosz.

A pénzhiányra fölösleges túl sok szót vesztegetni, tudjuk, hogy *van*. Ellenérvként itt csak az kínálkozik, hogy archív és apokrif képanyagokból igen kis járulékos költséggel helyettesíteni (vagy legalább dúsítani) lehetne a pusztá szöveget.

A mítosz ellenben némi magyarázatra szorul. A hetvenes-nyolcvanas évek magyar filmszociográfiai újhulláma, a Gulyás-fivérek, Schiffer Pál, de legkivált Sára Sándor (hogy másokat ne is említsek) a „beszélő fej” e műfaj központi elemévé emelték, részint valóban anyagi kényszerből, részint azonban az objektív bizonyítékeként. A szöveg ezekben a *dokumentumokban* áltál válhatott megcáfolhatatlanul hitelessé, hogy nem

szakadt le a beszélőről, ellenkezőleg: mintegy rátapadt az arcára. Ebből a (többek között *valódi* politikai!) kényszerűségből alakult ki a „beszélő fej” mítosza, ami – mint minden, a saját jelentésszintjét elhagyó jel – funkcionálisan más közegekben is megjelent és működni kezdett, természetesen rosszul.

Mégsem erről van szó. Mindkét magyarázat racionális, de – véleményem szerint – egyik sem igaz, már legalábbis a *rádiótévé* eluralkodására vonatkozóan. Annak ugyanis egyetlen lényegi okát látom: a civil társadalom kialakulatlansága, pontosabban az, hogy annak kialakulását és megerősödését a magyar televízió nem óhajtja természetes folyamatnak tekinteni. Más szóval: a *rádiótévé* hazai egyeduralmának a természetes civilizálódás iránti elemi bizalmatlanság áll a hátterében. Tehát a politika? Igen, részben a politika. A pártcsata, a pozícióharc és a többi politikához kötődő technika igen erősen ragaszkodik a *verbális* információhoz, a meggyőzés, a magyarázat, a rábeszélés közvetlen eszközeihez.

Részben azonban más – ettől némileg (de tipikusan) eltérő – szinten kell föllelnünk a kép-telen televíziózás indítékát: az *ideológiában*. És itt már nem szükséges pre-modern politikai ideológiákat keresni. Arról az elemi bizalmatlanságról van szó, amire az imént utaltam: a mai tömegkommunikáció, s benne első helyen a televízió – mint (a szó eredeti értelmében) médium, tehát közvetítő, mint potenciális szellemi lény, és mint latens kultúrahordozó – nem rendelkezik olyan civilizációképpel, nincs a birtokában olyan civilizáció-*eszmény*, amelyet *természetes* módon, természetes eszközökkel közvetíthetne a polgárnak.

Ama „csalásra”, ama „cselre” alkalmatlan; nincsen elegendő vonzereje ahhoz, hogy a „modern” polgár közösség-élményét, közösség-igényét fölkelthesse és kiszolgálhassa. A televízió – ezt elleplezendő, tehát a biztonsága kedvéért – abból a tényként kezelt föltételezésből indul ki, hogy *polgár mint olyan* a magyar társadalomban *nincs*, „*azt*” létre kell hozni, s ezt a feladatot csak úgy lehet teljesíteni, ha előbb létrehozuk a polgárság intézményeit, a polgári lét *szerkezeti* egységeit, majd pedig (illetve ezzel párhuzamosan) eme (nevezzük így:) *keretrendszer* benépesítjük emberi egyedekkel, akik ekként „természetesen” polgárosulnak. (E szemlélet mélyén nyilvánvalóan a polgár-fogalom tisztázatlansága rejlik, de vélhetően több ennél: a *polgár* eszmény leszűkítése polgári praxisra.) Ezt nevezik ideológiának, és ez az, amiről a történelemben többször kiderült már, hogy magához az élethez nincsen semmi köze.

A magyar televízió tehát a modern civilizációvallás helyett egyfajta ideológiavallást képvisel és gyakorol. Hozzáteszem: még mindig. Ha tehát van oka, hogy a *képernyőről* éppen a kép tűnt el, ez az ok eredendően ideológiai. A pre-modern ideológiák lényege ugyanis *éppen nem* a csábítás, hanem a rábeszélés, – eszköze pedig éppen nem a látvány, hanem a szöveg.

Ez a fajta, a civilizáció iránt bizalmatlan televíziózás azonban nem képes bevonni a belvilágából kimozdulni kész virtuális polgárt az „egész részeként leélhető élet” valószínű illúziójába, ellenkezőleg: meggátolja őt annak szakadatlan átélésében. Helyzetét, státusát mindig újra bizonytalannak érzi, mert a „médium” nem *őt magát*, hanem csak a *helyét* képezi meg. Nem hatást, élményt szolgáltat, nem esélyt kínál valami titkos-valóságos részvételre (együttlétre), nem emeli ki a közvetített információk tömegével magánvalójából, hogy behelyezze a civilizáció latens (és persze misztikus) közegébe, ellenben éppen hogy leválasztja róla. A rádiótévé – ki kell mondanom – ab ovo hazudik, még ha nem föltételezem is róla, hogy ezt eltökélten, netán cinikusan teszi.

Hozzá kell tennem: magam nem vagyok a civilizációvallás híve. „Nembeliségem”, kultúrában gyökerezésem tudatát csak nagyon-nagyon kis részben befolyásolja a tömegkommunikáció, s a televízió mint kultúrahordozó még kevésbé. *Hitem* szerint polgár vagyok, tehát *tudatos* élő, része és használója, s tehetségem szerint formálója annak az emberi anyagnak, amit *ész* és *ösztön*, *természet* és *akarat* alakított beláthatatlan idők

óta, szívósan, működni képes civilizációvá. Kultúrává. A kultúra szinonímája az életesély, a civilizációé pedig a *kultúra*. Olyan egyenlő oldalú háromszög ez, aminek csúcsain körív halad át. Számátalan háromszög, megszámlálhatatlanul sok körív. Együtt: az emberi (polgári) élet bonyolult mintázata, szabályosságok és szabálytalanságok halmaza.

A polgárt tehát nem kell *megteremtetni*, és legkivált nem kell a *helyét* kijelölni. A civilizációnak pedig (s „mindössze”) nem szabad „keretet” adni – csak hagyni kell, hogy működjön. Mint a vegetáció.

Mondom: nem vagyok a civilizációvallás híve. Hiszen bármennyire vonzó is ez a transzcendencia-pótlék, mindenképpen szűkösebb, mint maga a civilizáció. De meggátolni, hogy az együttélés (az együtt-élhetés) mint hatásos metafora, sőt szimbólum megerősítse az *együttműködés* vágyát – ez „több mint bűn: hiba”. A rádiótévé, a kép-telen televízió pedig – végső soron – ezt a bűnt, ezt a hibát követi el.

MÁNYOKI ENDRE

Én azt az Arany Jánost szeretem, aki...

Nevelődráma, Eileen Pennington angol drámatanár útmutatásaival

*Az igazság ismerete, mint a patak, sekélyen kezdődik,
de idővel egyre inkább elmélyül és kitisztul...*
(Eileen Pennington)

Eileen Pennington angol drámatanár posztgraduális drámapedagógiai tanfolyamot vezetett 1992 júliusában a Marcibányi téri Budapesti Drámapedagógiai Központban.

Pennington – aki jelenleg a northumberlandi *Alnwick Drama Centre* igazgatója, szaktanácsadója – a központi helyen fekvő drámacentrum tevékenységének szervezését végzi. A centrumot napközben iskolai csoportok használják – oktatási és színházi kurzusokra – este és hétvégén pedig ifjúsági és felnőtt színházak, zenei, vallási és egyéb csoportok. A központ szakmai segítséget nyújt a területhez tartozó 205 iskolának a drámatanítás terén, összefogja és szervezi a továbbképzéssel kapcsolatos igényeket, oktatási anyagot állít elő, bemutató tanításokat tart, szervezi a továbbképzési programokat. Részt vesz a Nemzeti Tanácsadó Kurzuson, a „dráma mint művészet és mint oktatási eszköz fejlesztését célzó nemzeti szintű gondolkodásban” – ahogy *Pennington* fogalmazta. Jelenleg „Csináljunk belőle drámát” című kézikönyvén dolgozik, amely a dráma, vagyis a dramatikus rögtönzés iskolai használatáról szól, a 4-11 éves korosztály számára.

Az oktató-nevelő drámáról szóló gyakorlati kurzusát *Pennington Éltre kelteni az embereket!* címmel összegezte. A hét minden napja más-más dráma-projektek köré szerveződött, a szerepbe segítestől kezdve a szerep tudatos felfogásának szintjéig, a cselekvések mélyebb jelentéstartalmának feltárását segítő technikák, stratégiák, a kódolható jelek és szimbólumok, a szerep-kerettávolságok értelmezéséig.

Mit közvetít felénk, milyen tanári személyiségjegyek birtoklását vagy annak elérésére való törekvést fogalmazott meg *Pennington*? Mindenekelőtt annak a képességnek a birtoklását, amellyel beleélhetjük magunkat mások helyzetébe, miközben megőrizzük saját függetlenségünket. Hogy biztos belső meggyőződésre van szükségünk, amelyet nem